

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду изабрани у комисију за оцену докторске дисертације *ЈУГОСЛОВЕНСКО-БУГАРСКИ ОДНОСИ 1929–1941*, коју је написао колега **Милош Жикић**, слободни смо да поднесемо следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Милош Жикић је рођен 8. јуна 1990. у Зајечару. Основну школу и гимназију друштвеног смера завршио је у родном граду после чега је уписао студије историје на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Основне академске студије завршио је септембра 2014. успешно одбравивши дипломски рад *V армија Војске Краљевине Југославије у Априлском рату*, са просечном оценом 9,00. Затим је уписао мастер студије историје на Филозофском факултету у Београду. Мастер рад *Генерал Петар Недељковић (1882 - 1955)* одбранио је септембра 2015. Годину дана (почевши од октобра 2016) провео је на стручном оспособљавању у Народном музеју у Зајечару, након чега је новембра 2017. положио стручни испит за звање кустоса. Запослен је на Институту за савремену историју где је био ангажован на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја - *Конфликти и кризе - сарадња и развој у Србији и региону у 19. и 20. веку (47030)*. До сада је самостално и у коауторству објавио више радова који су га стручно квалификовали за израду докторске дисертације („Јединице V армије војске Краљевине Југославије у Априлском рату (9-18. априла 1941)“, *Војноисторијски гласник*, бр. 2, (2015),

145-163; „Тимочка дивизија у Априлском рату 1941.“, *Војноисторијски гласник*, бр. 1, (2016), 92-111; „Страдали виши официри југословенске краљевске војске у Априлском рату 1941. године“, *Годишњак за истраживање геноцида*, бр. 9, (2017), 9-39; *Завереник и пуковник Антоније Антић. Меморијална збирка у Народном музеју Зајечар* (прир. Јелица Илић и Милош Жикић), Зајечар 2017; коаутор с Борисом Томанићем „Британска одликовања српској војсци за заслуге у Првом светском рату—три документа“, *Архив. Часопис Архива Југославије*, бр. 1–2, (2018), 158–190). Објавио је и монографију „Априлски рат у Моравској бановини. Пета армија Југословенске војске у рату 1941.“ у издању Института за савремену историју 2020.

Југословенско-бугарски односи током 1930-тих година представљају тему која је делимично обрађивана у домаћој историографији, али до сада није постојала целовитија анализа сложене проблематике односа између две суседне, балканске и словенске земље. Зато се колега Жикић определио да своја истраживања започне радом на значајном корпусу архивских извора похрањених у фондовима и збиркама Архива Југославије - Централни пресбирио Краљевине Југославије; Министарство трговине и индустрије Краљевине Југославије; Двор Краљевине Југославије; Министарски савет Краљевине Југославије; Стална делегација Краљевине Југославије при Друштву народа - Женева; Министарство иностраних послова Краљевине Југославије; Посланство Краљевине Југославије у Великој Британији - Лондон; Посланство Краљевине Југославије у Турској - Цариград, Анкара; Посланство Краљевине Југославије у Сједињеним Америчким Државама - Вашингтон; Посланство Краљевине Југославије у Шведској - Стокхолм; Посланство Краљевине Југославије у Румунији - Букурешт; Генерални конзулат Краљевине Југославије у Цариграду; Генерални конзулат Краљевине Југославије у Чикагу; Генерални конзулат Краљевине Југославије у Њујорку; и збирке: Милана Стојадиновића, Александра Цинцар-Марковића, збирку микрофилмова, као и фондови Министарства унутрашњих послова Краљевине Југославије, Посланства Краљевине Југославије у Грчкој – Атина и збирка Војислава Јовановића Марамбоа; Архива Србије - збирка Танасија Динића, лични фонд Мирослава Спалајковића и збирке докумената Безбедносно-информативне агенције; Архиву Српске академије наука и уметности - заоставштине Војислава Маринковића и Милана Антића; Војном архиву: Пописник 17 - Фонд Војске Краљевине Југославије; Историјском архиву Београда - Легат Косте Ст.

Павловића. Истраживање је обављено и у бугарским архивима - Централном државном архиву (*Централният държавен архив*) у Софији и Државном војноисторијском архиву (*Държавният военноисторически архив*) у Великом Трнову, као и у Државном архиву Републике Северне Македоније (*Државен архив на Република Северна Македонија*)

Поред необјављених архивских извора коришћено је и неколико десетина томова објављених докумената, различитих дневничких и мемоарских сведочења, изворних текстова савременика, штампе, периодике и релевантне историографске литературе о општим политичким и друштвеним приликама, идејама и њиховим носиоцима. Стичући увид у ову врсту литературе примећујемо да се у њој налазе дела неопходна за разумевање најширег историјског контекста у коме су обликовани односи између Југославије и Бугарске у посматраном периоду.

2. Предмет и циљ дисертације:

Односи између Југославије и Бугарске у периоду између два светска рата представљали су једно од најважнијих политичких питања на Балкану. Оптерећени последицама ратова 1912–1918. и одредбама Нејског мировног уговора, југословенско-бугарски односи током двадесетих година XX века су се кретали на скоковит начин. Први и најјачи покушаји помирења и нормализовања односа јавили су се у време владе Александра Стамболијског, да би били нагло прекинути 1923. свргавањем с власти Бугарског земљорадничког народног савеза (БЗНС) и убиством Стамболијског и многих његових присталица. Након тог догађаја побољшање и погоршавање односа константно су се смењивали све до 1937. када су потписивањем Пакта о вечном пријатељству привидно регулисани. Међутим, сумња у будуће бугарско држање овим Пактом није избрисана, посебно у војним круговима. Југословенско-бугарски односи током међуратног периода заокупљали су пажњу историчара старије генерације, али нису били историографски обрађени у потребној мери. Углавном су сагледавани кроз анализу ширих историографских проблема као што су Мала и Балканска антанта, односи Југославије са другим земљама и утицаји великих сила на балканске државе тако да је синтетичко сагледавање односа између две државе изостало. Хронолошки оквир докторске дисертације колеге Жикића је ограничен периодом између 1929. и 1941, односно

моментима увођења Шестојануарске диктатуре и прекида дипломатских односа априла 1941. Почетак тог раздобља означен је покушајем „одмрзавања“ односа између две земље што је коначно довело до низа сусрета између краља Александра и краља Бориса током 1933. и 1934. који су представљали прекретницу у међусобним односима и својеврсни пут тражења начина за превазилажење супротности и нормализовање односа између две земље. Стога је предмет анализе усмерен на период започињања поновних преговора са Бугарском, оличених у виду Пиротских конференција 1929, којима је требало регулисати стање на граници, као и узрока дужег неусвајања њихових одредби. Посебна пажња је посвећена југословенско-бугарским односима након пада владе Андреја Љапчева 1931, раду југословенских и бугарских делегата на седницама Друштва народа поводом мањинског питања, као и развоју догађаја који су водили ка поменутиим састанцима два владара. Паралелно са југословенско-бугарским преговорима, идеја о сарадњи балканских држава почиње све више да се развија од средине 1929, што је довело до одржавања неколико балканских конференција током прве половине тридесетих година, а та иницијатива се брзо пренела и на виши политички ниво. Резултат тих политичких преговора био је потписивање Балканског споразума фебруара 1934. између Југославије, Румуније, Грчке и Турске. Бугарска, и поред живе дипломатске активности и југословенске жеље за бугарским приступом, није потписала Споразум јер се није мирила са границама насталим Нејским мировним уговором, које је овај Пакт гарантовао, па је Југославија потписала Пакт без Бугарске као његове чланице. Зато је колега Жикић настојао да утврди колико је Балкански споразум, практично уперен против Бугарске, имао утицаја на даље развијање југословенско-бугарских односа и како је тај Пакт утицао на бугарске спољнополитичке активности. Политика владе Кимона Георгијева, формиране превратом 19. маја 1934, у суштини се по питању ревизионизма није разликовала од политике претходне владе. Ипак, оштрица ревизионизма била је усмерена према западној Тракији, коју су Бугари желели да поврате преко зближења са Југославијом, што је био један од главних спољнополитичких циљева групе „Звено“. Власт „Звенара“, која је донела нов прелом у бугарској политици, није дуго потрајала и већ у јануару 1935. дошло је до смене владе. Након тога, краљ Борис постепено постаје кључни чинилац у бугарској политици. У наредном периоду, обе владе су показале извесну неактивност у међусобним односима која је почела да се мења током 1936. Приликом контаката на највишем нивоу

први пут се помињало и склапање пакта о пријатељству. Из тог разлога је један од аспеката анализе везан и за интензивирање тог питања, чији је резултат представљало потписивање Пакта о вечном пријатељству почетком 1937, као и утицај тог Пакта на даље југословенско-бугарске односе, али и на односе међу чланицама Балканског споразума. Потписивање Солунског споразума јула 1938. у Бугарској је сматрано почетном тачком за мирну ревизију и осталих одредаба Нејског мировног уговора. Међутим, током друге половине тридесетих година тежња за променом граница је била све присутнија у бугарској што је изазивало подозрење у југословенским круговима. Тиме је посебан аспект истраживачке пажње усмерен ка анализи јачања ревизионизма у Бугарској. Бугарски владајући кругови и штампа су са задовољством прихватили Минхенски споразум 1938. Ипак, краљ Борис и влада нису дозвољавали да иредентистичка пропаганда оде предалеко, услед чега је усмерена на Добруцу, а у мањој мери на Македонију и Тракију. После Минхенског споразума Немачка је појачала своје напоре за проширењем економских односа са балканским земљама. Видевши опасност од потпадања Балкана у немачку сферу утицаја, Британија и Француска су радиле на јачању свог положаја у региону. Посебно је Британија била заинтересована за очување Балканског споразума и његово проширење приступањем Бугарске. Самим тим, следећи фокус истраживања је орјентисан ка борби и јачању утицаја великих сила на Балкану у предвечерје и током почетних фаза Другог светског рата и утицају тих догађања на односе између Југославије и Бугарске. У склопу тога су анализирани политика Немачке и Италије, као и контрамере западних земаља. Ради добијања целовитије слике југословенско-бугарских односа током тридесетих година XX века, поред истраживања билатералних односа, осветљени су и други видове сарадње између две земље. Култура, трговина, привреда, наука, спорт, односи између две цркве представљају важне облике сарадње међу државама и због тога су представљали посебан сегмент истраживања. Југословенско-бугарски односи у међуратном периоду нису се односили само на односе две граничне државе. Током XIX и почетком XX века велики број људи из обе земље емигрирао је ван своје матице што је довело до стварања бројних колонија које су преко различитих удружења и појединаца одржавале контакте са својим државама. Стога је један од аспеката истраживања везан за положај и деловање југословенске и бугарске

емиграције, као и међусобне сукобе, док је посебна пажња бити поклоњена проучавању пропагандне активности представника обеју држава.

Основни циљ истраживања колеге Милоша Жикића представљала је реконструкција југословенско-бугарских односа током тридесетих година XX века и њихово смештање у контекст ширих међународних, посебно балканских проблема. У свом истраживању је настојао да утврди да ли је стварно зближење између два јужнословенска суседа било могуће или је служило само за решавање других спољних или унутрашњих питања. Из основног циља произашла је и тежња да се свеобухватно сагледају носиоци југословенске спољне политике и њихово виђење односа између Југославије и Бугарске. Посебна пажња је посвећена и личним везама са представницима бугарских земљорадника. Анализирани су и начини на које су екстремни политички елементи у Бугарској, пре свега ВМРО, креирали бугарску спољну политику, односно колики је утицај ВМРО имао на водеће личности бугарске политике, као и друге екстремне, па и фашистичке организације које почињу да показују све већу активност од друге половине тридесетих година, нарочито после Минхенског споразума. Један од циљева се односио и на утврђивање природе контакта између представника политичких организација хрватског и бугарског народа, као и њихов утицај на односе Југославије и Бугарске. Југословенско-бугарски односи током тридесетих година не могу се посматрати изоловано од тадашњих дешавања у Европи и политике водећих сила. Из тог разлога, један од циљева истраживања је био везан за темељну анализу интереса великих сила, пре свих Италије, која је константно водила антијугословенску политику и снажно се супротстављала југословенско-бугарском зближењу. Посебан акценат је стављен на дешавања на Балкану у предвечерје и након почетка Другог светског рата и снажну дипломатску борбу и притиске великих сила. Страх од југословенско-бугарског зближења и уједињења и последично стварања велике јужнословенске државе стално је био присутан код водећих политичких кругова Румуније, Грчке и Турске. Зато је један од циљева рада усмерен ка утврђивању утицаја Балканског споразума на креирање бугарске спољне политике према Југославији и томе како је и на који начин поновна иницијатива за међусобно зближење која је резултирала потписивањем Пакта о вечном пријатељству, деловала на односе међу балканским савезницима. У циљу добијања свеобухватније слике односа две јужнословенске државе, пажња је посвећена и проучавању и утврђивању

сарадње на културном, верском, трговинском, научном и другим нивоима, који су били скрајнути у поређењу са политичким односима. Деловање југословенске и бугарске емиграције имало велики утицај на југословенско-бугарске односе. Стога је један од циљева био везан и за осветљавање утицаја тог проблема на кретање међудржавних односа у посматраном периоду.

3. Кратак опис садржаја дисертације:

Према стеченим сазнањима, Милош Жикић се у структури своје докторске дисертације определио за комбиновани за хронолошко-тематски принцип излагања истраживачких резултата с више међусобно повезаних делова: **Предговор** садржи предмет истраживања, методолошки приступ и критички осврт на коришћене изворе и литературу. **Увод** обухват преглед југословенско-бугарских односа од XIX века, различите облика сарадње и сукоба интереса, савезништва и непријатељства током балканских и Првог светског рата, поновно успостављања дипломатских односа и њихов ток до 1929. **Прво поглавље – Криза односа 1929-1933** представља анализу покушаја „одмрзавања“ југословенско-бугарских односа кроз Пиротске конференције 1929, као и тешкоћа које су стајале на путу превазилажења међусобних супротности. **Друго поглавље - Тражење споразума 1933-1937.** је посвећено политици зближења између две краљевине, формирању Балканског споразума и последицама које је имало на односе двеју земаља, као и активностима усмереним ка склапању пакта о пријатељству што је резултирало закључењем Пакта о вечном пријатељству 1937. **Треће поглавље – У загрљају вечног пријатељства 1937-1941.** се тиче анализе измењених међународне околности у Европи у другој половини тридесетих година, политике великих сила на Балкану и њихове међусобне борбе за јачање свог утицаја, посебно после избијања Другог светског рата и утицаја рата у Европи на међусобне односе Југославије и Бугарске. **Четврто поглавље – Остварени видови сарадње** је посвећено приказу остварених облика међудржавне сарадње - развоју трговинских односа, као и успостављеним верским, културним и научним везама. **Пето поглавље - Емиграција** се односи на југословенску и бугарску емиграцију. У оквиру тог поглавља су изложени политичко деловање и пропаганда обе

стране, активности југословенских дипломатских представника и утицај званичних политика Југославије и Бугарске на деловање емигрантских групација. У **Закључку** су сумирани резултате истраживања, уз посебан осврт на кључне догађаје који су обликовали ток југословенско-бугарских односа у анализираном периоду.

4. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

Обавивши најзначајнији део архивских и других истраживања, као и анализу постојеће дневничко-мемоарске и историографске литературе, колега Милош Жикић је поставио више хипотеза. Детаљнија анализа извора је показала њихову одрживост, односно оправданост, због чега су поједине потврђене, а друге одбачене.

- Бугарска је заузимала веома важно место у спољној политици Краљевине Југославије током тридесетих година XX века.
- Озбиљнији покушаји превазилажења међусобних супротности и тражење споразума, нарочито од састанка краља Александра и краља Бориса у Београду 1933. године.
- Обострана тежња за развој политике добросуседских односа и након убиства краља Александра.
- Страх балканских земаља да ће југословенско-бугарско зближење пореметити равнотежу на Балкану и довести до стварања једне велике јужнословенске државе.
- Војни кругови у Југославији и после потписивања Пакта о вечном пријатељству 1937. изражавају неповерење у бугарске намере.
- Главни спољнополитички циљеви Бугарске су излазак на Егејско море и повратак Добруџе, док се питање Македоније тренутно ставља у други план.
- Питање поновног (легалног) наоружавања Бугарске актуелно је од 1937. Западне земље, у циљу ојачавања свог утицаја у Бугарској, интервенишу на попуштање код чланица Балканске антанте.
- Солунски споразум 1938. није побољшао односе Бугарске са балканским савезницима јер након Минхенског споразума јача ревизионизам у Бугарској.

- Јачање немачког економског и политичког продора на Балкан после Минхенског споразума довео је до снажне дипломатске борбе свих заинтересованих сила у очувању својих интереса у балканским земаљама.
- Током почетних фаза Другог светског рата балканске земље су желеле да одрже неутралност.

5. Очекивани резултати и научни допринос:

Завршни резултат истраживачког рада колеге Милоша Жикића представља јасно утврђивање главних токова, праваца и процеса југословенско-бугарских односа у периоду између увођења личне владавине краља Александра 1929. и почетка Другог светског рата 1941. Реализацијом овог истраживања је поред основних линија билатералних односа између две суседне земље утврђено и место југословенско-бугарских односа у балканском и европском контексту. Представљене су и историјске и идеолошке поставке билатералних односа, као и утицаји историјског наслеђа и географског окружења на њихов развој. Темељном анализом историјских извора маркирани су носиоци и креатори главних процеса међусобних билатералних веза и представљени различити аспекти деловања великих сила на простору Балкана. Назначена је разлика између пројектованих и остварених видова сарадње, док је утицај различитих државних органа, попут војске и дипломатије у потпуности осветљен. Посебно важан сегмент докторске дисертације колеге Милоша Жикића је био везан за анализу југословенско-бугарских супротности у контексту деловања две емиграција на просторима удаљеним од Балканског полуострва што је спроведеном истраживању дало на посебној важности и значају.

Закључак:

Након упознавања са завршеним текстом докторске дисертације колеге Милоша Жикића *ЈУГОСЛОВЕНСКО-БУГАРСКИ ОДНОСИ 1929-1941.* изабрана Комисија закључује да њен садржај и структура одговарају одобреној пријави, односно да

су анализирана сва питања која су претходно дефинисана као истраживачки проблем. Комисија такође закључује да ова дисертација по свом истраживачком домету и сазнањима стеченим о до сада углавном недовољно проучаваним историјским проблемима представља оригинално и самостално научно дело, те да су се стекли сви потребни услови за њену јавну одбрану, на којој ће бити изречена појединачна мишљења и сугестије.

Београд, 17. јануар 2023.

Комисија:

Академик Љубодраг Димић, редовни професор у пензији
Филозофски факултет, Београд

Др Мира Радојевић, редовни професор
Филозофски факултет, Београд

Др Бојан Димитријевић, научни саветник
Институт за савремену историју

Др Владан Виријевић, редовни професор
Филозофски факултет у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици

Др Срђан Мићић, доцент
Филозофски факултет, Београд

